سیحری دەقی ئەدەبی لە تەکنیکدایە !

حەمەکەریم عارف
(سلێمانی)

ڕۆمان وەک ژانرێکی ئەدەبی کارا و کاریگەر، هیگڵ گوتەنی: داستانی بورژوازییەت بە شێوەیەکی گشتی لە سەدەی هەژدەمدا سەری هەڵداوە و دیارە ئەم پەیدابوون و سەرهەڵدانە، لە خۆڕا و کوتوپڕ وەک قارچک هەڵنەتۆقیوە، واتا زادەی ڕێکەوت نەبووە، بەڵکو بەرەنجامی ڕەخسان و چێبوونی هەلومەرجێن هزری و ڕۆشنبیری و ئابووری و کۆمەڵایەتی لەباربووە، دەکرێ بگوترێ ڕۆمان وەک کاردانەوە و پەرچەکردارێک بوو بەرانبەر بە ڕۆمانسی سەدەکانی ناڤین، بە تایبەتی لە هەردوو سەدەی شازدە و حەڤدەدا. خۆ ئەگەر سەرنجێکی خێرا بدەی، دەبینی هەر هەموو ڕۆمانە مەزنەکانی سەدەی هەژدەم، تەقریبەن، دژی ڕۆمانسن.

ڕۆمانس، ئەدەبێکی ئەرستوکراتی ناڕیالیستی فیودالیزم بوو، ناواقعیەتەکەی لەوەدا بوو کە لە خەمی یارمەتیدانی جەماوەری خەڵکدا نەبوو کە بە شێوەیەکی ئەرێنی بەرخورد و مامەڵە لەتەک کاروباری ژیاندا بکەن. ئەرستوکراتییەکەشی لەوەدا بوو، ئەو هەڵوێستانەی کە گوزارشتی لێ دەکرد، ڕێک هەمان هەڵوێستی چینی فەرمانڕەوا بوو کە هەوڵی بۆ بەردەوامماندنی پێگە و پایەی خۆی دەدا، ئیدی زۆر چەمک و زاراوە و مانای ئەدەبی و هزری وەک ڕیالیزم و ڕەسەنایەتی گۆڕا، گۆڕانی گەورەی ڕۆشنبیری وەک بڵاوبوونەوەی قوتابخانە، کتێبخانەیێن گشتی، زۆربوونی چاپخانە و وەشانخانان، هەروەها باشبوونی باری دارایی و بژێوی خێزان، کردییە کارێک تاک کاتی بەتاڵی زۆرتربێ و خوو بداتە خوێندنەوە، بەمەش ژمارەی خوێنەر، زۆر بە زەقی زیادی کرد، ئیدی خێڵی ئافرەت ڕێژەیەکی گەورەی خوێنەرانی پێکدێنا، لە ڕووی کۆمەڵاتیشەوە پەرەسەندنی گەورە ڕووی دا، تاک ئازادی زیاتری بە دەست هێنا و خۆی لە دیاریکردنی چارەنووسی خۆی بەرپرس بوو.

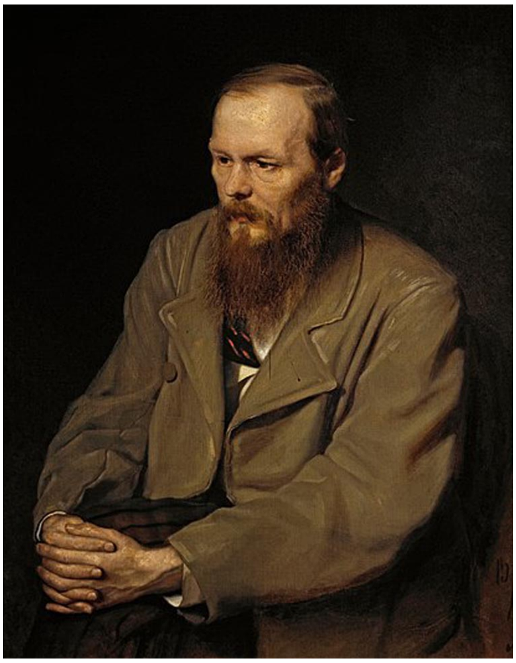

دەیستۆیڤسکی

ئیدی هەرهەمووو ئەم فاکتەرانە لە ئینگلتەرای سەدەی هەژدەدا یەکانگیربوون و ژینگەیەکی لە بار و گونجاویان بۆ سەرهەڵدان و پەیدابوونی ئەم ژانرە ئەدەبییە باڵایە، واتا ڕۆمان خوڵقاند، بەڵام ئەمە بەو مانایە نییە پێشتر و لە دنیادا هەوڵی چیرۆکنووسین، یان چیرۆک لە دنیادا نەبووە، بۆ نموونە چیرۆکی گریکی هەبووە، لە سەدەکانی ناوەڕاستدا چیرۆک هەبووە، لە سەدەی هەڤدەدا لە فەرەنسادا چیرۆک هەبووە، جا دەکرێت لەم پێودانگەوە بگوترێ ڕەگێکی ڕۆمان دەچێتەوە سەر چیرۆک، بەڵام بە بوون و ناسنامەیەکی هونەریی تازەوە.

دیارە ڕۆمان، وەک ژانرێکی ئەدەبی تازە و وەک باڵاترین دەربڕین و گوزارشتی ئەدەبی سەردەم، ڕێبەرانی خۆی هەبووە و لەم وارەدا و لە ئەدەبی ئینگلیزیدا (دیفو: ١٦٦٠ - ١٧٣١)، ڕیچاردسون (١٦٨٩ - ١٧٦١)، هنری فیلدینگ (١٧٠٧ - ١٧٥٤) بە سێ کوچکەی ڕۆمانی ئینگلیزی دادەنرێن، هەرچەندە ئەم سێیانە، یەک قوتابخانەی ئەدەبی، بە مانا باوەکەی قوتابخانە، پێکناهێنن و ڕەنگە تەنیا لە داهێنان و تازەگەریدا یەک بگرنەوە، هەموو ئەمانە، بە تایبەتی ڕیچاردسون و فیلدینگ باوەڕ و قەناعەتیان وابووە، شێوازێکی تازەیان لە واری نووسینی ئەدەبدا داهێناوە و بەو چاوەوە سەیری بەرهەمی ئەدەبی خۆیان کردووە کە لادان بووە لە چیرۆکێن ڕۆمانسی کۆن، ئیدی نەیانتوانیوە وەک پێویست تایبەتمەندییەکانی ئەم ژانرە ئەدەبییە تازەیە بە دروستی و بە شێوەیەکی بنجبڕ و دوور لە هەر چەند و چوونێک، دیاری بکەن، تەنانەت ناوێکی تازەشیان بۆ لێ نەنرا، بۆیە زاراوەی ڕۆمان، لە ئینگلیزیدا، تا ئاخر و ئۆخری سەدەی هەژدەم، بە تەواوەتی نەچەسپا، هەڵبەتە دواتر پسپۆڕان و شارەزایان و مێژوونووسانی ڕۆمان، توانییان هەندێک لە تایبەتمەندییەکانی ئەم ژانرە ئەدەبییە تازەیە دیاری بکەن، بە بۆچوونی ئەوان یەکێک لەو تایبەتمەندییانەی ئەم ژانرە ئەدەبەی لە چیرۆکی پێشتر جیادەکردەوە، واقعییەت بوو، دیارە لێرەدا واقعییەت بەو مانایە نییە، هەموو ژانرە ئەدەبییەکانی پێشتر ناواقیعی بوونە، بە هەرحاڵ وشە و زاراوەی واقعییەت (ڕیالیزم) مشتومڕ و گەنگەشەیەکی زۆری نایەوە و تا وای لێ هات وەک زاراوەیەکی هەڤدژی ئایدیالی بە کاردەبرا، جا سەبارەت بە واقعییەتی ڕۆمان، ڕۆمان هەوڵ دەدات هەموو ئەزموونە بەشەرییەکان وێنەبگرێت، نەک ئەزموونێک کە دەگەڵ یەک گۆشەنیگای ئەدەبی دیاریکراودا تێک بکاتەوە، واتە ڕیالیزمی ڕۆمان لە جۆری ئەو ژیانەدا نییە کە بەرجەستەی دەکات، بەڵکو لەو ستایل و ڕێبازەدایە کە ئەو ژیانەی پێ بەرجەستە دەکات.

بە هەرحاڵ ڕۆمان، بە تایبەتی ڕۆمانی ئینگلیزی، لە سەروبەند و قۆناغێکدا سەری هەڵدا، کە کەشوهەوا و ژینگەیەکی ڕۆشنبیری، تەواو لە کەلەپووری کلاسیکی و کەلەپووری سەدەکانی ناڤین دابڕابوو، خۆی لە عومومیات دوور دەگرت و بایەخی بە تایبەتمەندییان دەدا و تاک ڕۆژ بە ڕۆژ پتر بایەخی پەیدا دەکرد و مەسئولیەتی چارەنووسی خۆی هەڵدەگرت و پابەندی دابونەریتی هزر و هزرینی ڕابوردوو نەدەبوو و بە شێوازی تایبەتی و فەردی خۆی لە حەقیقەت دەگەڕا، جا ڕۆمان لە وارە ئەدەبییەکەدا وەک ژانرێکی ئەدەبی، دەکاتە ڕەنگدانەوەی ئەم ڕێبازە تازەیە و توانایی تاک لە واری داهێنان و ئەفراندندا، بەرجەستە دەکات.

ڕۆمان، خۆی لە هەر قاڵب و پێوەر و پێوانەیەکی کۆن و تەقلیدی دوور خستەوە و لەگەڵ پەیدابوون و سەرهەڵدانیدا، پێوەری تایبەتی خۆی بەرهەم هێنا کە بریتی بوو لە: ڕاستگۆیی لە گوێزانەوەی ئەزموونە شەخسییەکان و ئەزموونی شەخسیش هەمیشە دەگمەنە، بۆیە تازەیە... بەم پێودانگە، ڕۆمان یەکێکە لە ئەوزارە لۆژیکییە ئەدەبییەکان، کە بە هەموو مانایەکی ئەدەبی

خۆیەوە، گوزارشت لەو کولتوورە دەکات کە لە ماوەی ئەم چەند سەدە کەمەی ئەم دواییانەدا، بایەخی یەجگار زۆری بە داهێنان و هەموو دیاردەیەکی تازە داوە، بۆیە وشەی نۆڤلّی ئینگلیزی، کە مانای تازە دەگەیەنێت، دەقاودەق پڕ بە پێستی وشەی ڕۆمانە، وەک ژانرێکی ئەدەبی تازە.

کەواتە ئەرکی هەرە سەرەکی ڕۆماننووس، ئەوەیە کە ئەزموونە بەشەرییەکان، یان باری سەرنجی خۆی سەبارەت بە ئەزموونە بەشەرییەکان، زۆر ئەمینانە بگوێزێتەوە، واتە پابەندی بە هەر یاسا و ڕێسا و قالّبێکی پێشوەختە ئامادەوە، بە زیانی ڕۆمان دەشکێتەوە و دەرفەت و دەلیڤەی سەرکەوتنی کارە ڕۆمانەوانییەکە تەواو کەم دەکاتەوە، بۆیە کاتێ سووکە بەراوردێک لە نێوان ڕۆمان و ژانرە ئەدەبییەکانی بەر لە ڕۆمان بکرێ، دەبینین دیفۆ و ڕیچاردسون، وەک دوو کەڵە نووسەری ئەدەبی ئینگلیزی، پلۆتی بەرهەمەکانیان لە ئەفسانان، یان مێژوو، یان ئەدەبی سەردەمانی پێشووەوە وەرنەگرتووە، بۆ نموونە کاتێ دیفۆ، کەوتە نووسینی چیرۆک، کەم و زۆر گوێی بە تیوری و پێوەرە ڕەخنەییە باوەکانی ئەو سەردەمە نەداوە، بەڵکو جڵەوی بۆ شێواز و ستایلی ڕۆمانەوانی خۆی شل کردووە کە خۆ بە خۆ گەشە و نەشە بکات و فۆرم و قالّبی خۆی بەرهەم بێنێ، ئەمەش بۆ خۆی ڕێبازێکی تازە بوو لە واری چیرۆکنووسیدا کە هاتووە نەخشە و پلۆتی بە تەواوەتی بە شێوازی بیۆگرافی و ئۆتوبیوگرافی سپاردووە، ئەمە خۆی لە خۆیدا، جەختکردنەوەیە لە بایەخ و گرنگی ئەزموونی شەخسی لە ڕۆماندا.

دوای دیفۆ، هەر یەکە لە ڕیچاردسون و فیلدینگ، هەڵبەتە هەریەکە و بە ڕێباز و شێوازی خۆی، ڕێچکە و ڕێبازێکیان گرتەبەر کە پاشان بوو بە کارێکی باو لە ڕۆماندا: ئەویش بریتی بوو لە بە کاربردنی نەخشە و پلۆتێک کە بە تەواوەتی، یان بە شێوەیەکی پاژی پشت بە ڕووداوێکی تازە و مۆدێرن ببەستێ. ئیدی ئەمانە چەند سەرکەوتنیان بە دەست هێناوە، یان نەهێناوە، گرینگ ئەوەیە ڕچەکەیان شکاندووە، لە دابونەریتی چیرۆکنووسی باوی ئەو سەردەمە لایانداوە و لە ڕوانگەیەکی ئەدەبی تازەوە مامەڵەیان دەگەڵ کارەکتەر و پلۆتدا کردووە، ئەمەش بە مانای ڕەفزکردنی عمومیات و جەختکردنەوە بووە لەسەر تایبەتمەندییان، لادان بووە لەو دابونەریتەی کە جاران نووسەران دەهاتن نموونەیەکی بەشەری گشتییان بە گوێرەی پاشخانێکی گشتی، لە چوارچێوەی دابێکی ئەدەبی پەسنددا نمایش دەکرد. ئیدی بەرەبەرە، شەقڵی تایبەتی و تایبەتمەندی برەوی سەند و عمومیات گوێی دایە کزی، بە تایبەتی دوای ئەوەی ڕوو کرایە ئەوەی کە کێشە و ئاریشە ئەدەبییەکان لە ڕوانگەی سایکۆلۆژییەوە مالیجە بکرێن، ئیدی ئەم شەقڵە تایبەتییە زۆر بە زەقی لە شێوازی ڕۆمانەوانی هەردوو ڕۆمانی ڕۆبنسۆن کرۆزۆ و پامیلادا دیارە.

هەڵبەتە لێرەدا پێویستە ئەوەش بگوترێ کە ڕیالیزم لە ئەدەبدا، سیفەتێکی هەندێک گشتی و دەڵبە، دەبێ بەلای کەمەوە ناسنامەیەکی بدرێتێ، بە ڕەگەزێک، یان چەند ڕەگەزێک بناسرێتەوە و جۆرە تایبەتمەندییەک وەربگرێت، جا لە ڕۆماندا، واقعییەت زیاتر لە وێنەگرتن و بەرجەستەکردنی کارەکتەر و نواندنی ئەو پاشخان و باکگراوند و ژینگەیەدا دەردەکەوێ کە ڕۆمانەکە بە هەموو ڕەگەزەکانییەوە لە خۆ دەگرێت، ڕۆمان زیاتر بەوە لە ژانرە ئەدەبییەکان و لە چیرۆکی جاران جیا دەکرێتەوە کە بایەخێکی ئەوتۆ بە کارەکتەر و قارەمانەکانی دەدات، تەواو وەک خەڵکی ڕاستەقینە دەربکەون و دیارە وێنەگرتن و بەرجەستەکردنی تێروتەسەلی ژینگەی ئەم کارەکتەرانە، شەقڵێکی واقیعی و ڕاستەقینەی پێ دەبەخشێت، ئیدی لێرەوە بایەخدان بە تاک و دەوری تاک سەر هەڵدەدات، تەنانەت وەک ناویش لە ڕۆماندا، ناوی دووانی، یان ناو و شۆرەت بە کاربراوە و ئەمە کردوویەتییە کارێک ئەو کارەکتەرانە، واقیعی بنوێنن و لە خەڵکانی دی جیابکرێنەوە و بەو ناوە تایبەتییانە بناسرێنەوە، یانی کارێک کرا کە کارەکتەر، ببێ بە خودانی ناسنامەی شەخسی خۆی، ناسنامەی شەخسی بەو مانایەی کە تاک لە ناو کاتدا و بە دەم درێژەی کاتەوە هەست بە بوون و خود و قەوارەی خۆی بکات، تاک لە ڕێگەی یادگە و لێکەوتەکانی یادگەوە، لە تەماس و پێوەندی بەردەوامایە دەگەڵ ناسنامەی شەخسی خۆیدا. ئەم جۆرە مامەڵە هونەرییە دەگەڵ کارەکتەردا، یەکێکە لەو خاڵانەی ڕۆمان لە ژانرە ئەدەبییەکانی دی جیادەکاتەوە. هەڵبەتە ئەگەر بویسترێ خودی شتێک، یان هەر بوون و قەوارەیەک دیاری بکرێت، ئەوە دەبێ لە ناو کات و شوێندا بۆی بگەڕێی، چونکە هەرشتێک، یان هەر هزروبیرێک لە فاکتەرێن کات و شوێن ببێتە دابڕان، دەبێ بە شتێکی گشتی، دوور لە هەر تایبەتمەندییەک، جا ئەمە سەبارەت بە کارەکتەرانی ڕۆمانیش دەقاودەق وایە، سیما و دیمەنی ئەم کارەکتەرانە، تەنیا لە چوارچێوەی کات و شوێنی دیاریکراودا، بەرجەستە دەبێت و دیاری دەکرێت، هەڵبەتە کات بە ڕەهەندێکی

بنەڕەتی دنیای ماتریالّی دێتە ژماردن، بۆیە فورستەر پێیوایە وێنەگرتنی ژیان "لە میانی کاتەوە" ئەرکێکی تازەی خستووەتە سەر ئەرکە کۆنەکانی ئەدەب کە بریتی بوو لە (وێنەگرتنی ژیان لە میانی بەهاکانەوە)، هەڵبەتە ئەمەش لە ڕێگەی ڕۆمانەوە هاتووەتە ئاراوە، واتە ڕۆمان ئەرکێکی تازەی بۆ ئەرکە کۆنەکەی ئەدەب زیادکردووە، بە هەرحاڵ ڕۆمان لە هەر ژانرێکی ئەدەبی دیکە پتر بایەخی بە کارەکتەر و پەرەپێدانی کارەکتەر لە میانی ڕەوتی زەماندا، داوە، دەوری کات لە ئەدەبی کۆن و سەردەمەکانی ناڤین و ئەدەبی سەردەمی ڕێنیسانسدا زۆر جیاوازترە لە دەوری کات لە ڕۆماندا، یانی بەم پێیە ڕۆمان لە مێژووی ئەدەبدا بە وەرچەرخان و کوودەتایەکی گەورە دەژمێرریێت، کات و شوێن و کارەکتەر و پلۆت و ڕووداو بە جۆرێک دەهونەرێنرێ کە خوێنەر بەردەوام وا هەست دەکات بە ڕاستی لە ڕووداوی ڕۆمانەکەدا شەریکە، کە ئەمە پێشتر و بەو چڕی و بەو هونەرییەتە لە هیچ ژانرێکی ئەدەبیدا نەبووە، دیارە کات چ لە ڕووی لۆژیکییەوە و چ لە ڕووی سایکۆلۆژییەوە، پەیوەستە بە شوێنەوە و هیچیان بە بێ ئەوی دی نایەتە وێناکردن.

هەڵبەتە واقیعگەرایی ڕۆمان، لە زمانیشدا ڕەنگدانەوەی خۆی هەبووە و وادیارە ڕۆمان لە ژانرە ئەدەبییەکانی دی پتر جەختی لە سەر ئەوە کردووەتەوە کە دەبێ ئەرکی زمان بریتی بێ لە دەلالەتکردن لە شتەکان و زیاتر بەلای ڕانانی دوور و درێژ و شەرح و شرۆڤەی تێروتەسەلدا دایبکێشێت تا بەلای ناسکی و کورتبڕیدا، بەڵگەی ئەمەش ئەوەیە کە پاچڤەی ڕۆمان لە ژانرە ئەدەبییەکانی دی ئاسانترە و گەلێک لە ڕۆماننووسە گەورەکانی وەک ڕیچاردسون و بەلزاک و هاردی و دەستۆیڤسکی، نەک هەر بە زمانی ناسک و سفت و چڕ قەڵەمڕانییان نەکردووە، بگرە هەندێ جار زمانی زبر و شاشیان بە کاربردووە، بەم پێیە هیچ ژانرێکی ئەدەبی بە ئەندازەی ڕۆمان لە ژیان ناچێت، هەڵبەتە دەبێ لێرەدا ئەوەش بگوترێ کە داهێنانە فەلسەفی و ئەدەبییەکان ڕەنگدانەوە و دەرهاوێشتە و لێکەوتەی پەرەسەندنێکی گەورە و فراوانتر بوون، ئەویش ئەو گۆڕانکارییە گەورەیە بوو کە لە سەردەمی ڕێنیسانسەوە لە شارستانییەتی ڕۆژئاوادا ڕووی دا، ئەوەبوو شێوەی دنیا یەکگرتووەکەی سەدەکانی ناڤین هاتەگۆڕان و دنیایەکی دیکە جێی گرتەوە کە لە جەوهەردا ئەوە دەسەلمێنێ کە دنیا لە خەڵکانی دیاریکراو پێکهاتووە و ئەزموونی تایبەتی خۆیان لە کات و شوێنی تایبەتی و دیاریکراودا هەیە و ئەم تاکانە لە کۆمەڵگەی جیاوازدا دەژین و ئەم کۆمەڵگایانە، ئەگەر بە شێوەیەکی خۆبەخشیش بێ، لە گۆڕان و یاسای گۆڕان بە دەرنین، جا بەم پێوەدانگە ڕۆمان دەکاتە تۆمارێکی ڕاستەقینەی ئەزموونە بەشەرییەکان، بەڵام ئەم تۆماری ئەزموونە دەبێ قەناعەتبەخش بێ، کۆمەڵێک وردەکاری هونەری قەناعەتبەخشی وەک دیاریکردنی سیماکانی کارەکتەر، بەرجەستەکردنی وردەکارییەکانی کات و شوێنی ڕووداوەکان بخرێتە بەردەستی خوێنەر، دیارە بۆ ئەم مەبەستەش زمانێکی پڕ دەلالەتی ورد و دروست بەکار دەبرێت کە بە دەگمەن لە ژانرە ئەدەبییەکانی دیدا بە کار دەبرێت، هەڵبەتە کە دەگوترێ " ڕۆمان دەکاتە تۆمارێکی ڕاستەقینەی ئەزموونە بەشەرییەکان" نابێ ئەوەمان لە بیر بچێت کە تۆمارکردنی وردی فۆتۆگرافیانەی دیاردە و ڕووداو و شتە واقیعییەکان، مەرج نییە کارێکی ئەدەبی ڕاستەقینەی، بایەخداری نەمری لێ بکەوێتەوە، چونکە هونەراندنی ئەو دیاردە و ڕووداوانە مەرجە، دیارە ڕادەی لاسایی کردنەوەی واقیع، لە ژانرێکی ئەدەبییەوە بۆ ژانرێکی دیکە جیاوازە، بەڵام واقعیەتی فۆرماڵی، ئازادییەکی زیاتر لە ژانرە ئەدەبییەکانی دیکە، بە ڕۆمان دەبەخشێت تا لاسایی ئەزموونە بەشەرییەکان، بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ، لە چوارچێوەی ژینگەی کات و شوێندا، بکاتەوە ئەم نزیکییەی ڕۆمان لە ژیانەوە کردییە کارێک، خوێنەرێکی زۆر بە تایبەتی لە سەدەی هەژدە و نۆزدەدا، بۆ خۆی ڕابکێشێت.

***

وەک پێشتر ئاماژەمان کردێ، ڕۆمان لە خۆڕا و کوتوپڕ وەک قارچک هەڵنەتۆقیوە و زادەی ڕێکەوت نەبووە، بەڵکو بەرەنجامی ڕەخسانی زەمینە و چێبوونی هەلومەرجێن هزری و ڕۆشنبیری و ئابووری و کۆمەڵایەتی لە بار بووە، ئەوەی زەمینەشی بۆ ئەم ژینگەیە خۆش کردووە، سەرهەڵدانی سەرمایەداری پیشەسازی بووە، ئەم سیستمە سەرمایەدارییە، چەشنە فرەجۆرییەکی ئابووری لێکەوتووەتەوە کە بنیادە مکووم و پتەو و سفتەکانی جارانی تەواو لەق کرد، هەموو ئەمانە زەمینەیان بۆ ئازادی تاک خۆش کرد و تاک بوو بە تەوەری سەرەکی کۆمەڵگە، واتە ئیدی سیستمی کۆمەڵایەتی لەوە دەرچوو پشت بە بنەماڵە و ماڵبات، یان دامودەزگای ئایینی، یان پیشە کۆنەکان، یان سیستمی شار ببەستێ، بەڵکو تاک بوو بە تەوەری سیستمی کۆمەڵایەتی، ئیدی تاک لە دیاریکردنی چارەنووسی ئابووری و کۆمەڵایەتی و

سیاسی و ئایینی خۆی بەرپرس بوو. ئیدی ئەم ئازادی تاکە بەرەبەرە لە کایە هزری و سیاسی و فیلیڤانی و ئەبستمۆلۆجییە جۆراوجۆرەکاندا ڕەنگی دایەوە کە ڕۆمان یەکێکە لە کایە فیلیڤانییە هەرە دیارەکان، بۆ نموونە ڕۆبنسۆن کرۆزۆ، بە نموونەیەکی تاکی ئابووری، لە کۆمەڵگەی مۆدێرنی ڕۆژئاوا دێتە ژماردن، واتە فاکتەر و ئەنگیزەی ئابووری، لە لای ڕۆبنسۆن کرۆزۆ بە پلەی یەکەم دێت کە ئەمە خۆ بەخۆ پێوەندی و بنیادە کۆمەڵایەتی و خانەوادەیی و نیشتمانییەکان لەق دەکات، واتە کاتێ تاک لە ڕووی ئابوورییەوە ئازاد دەبێت و سەربەخۆیی پەیدا دەکات، پێوەندییە خانەوادەییەکانی کزدەبن و ژن و مێرد لە ڕووی ئابووری و کۆمەڵایەتییەوە یەکەیەکی سەربەخۆ پێکدێنن.

ئیدی سەرهەڵدان و پەیدابوونی ئەم کەڵکەڵەی تاکگەراییە، پێوەندییە گشتییە کۆمەڵایەتی و تەقلیدی و باوەکانی تەواو کز کرد و بەرەبەرە ژیانی تایبەتی و ئەقڵییەتی زاتی جێگەی گرتەوە و پێوەندییە شەخسییەکان زاڵ بوون کە لە واری ئەدەبدا، زیاتر لە ڕۆماندا ڕەنگیان داوەتەوە تا لە هەر ژانرێکی ئەدەبی دیکە، بەم پێوەدانگە، دنیای ڕۆمان لە جەوهەر و کرۆکدا، دنیای شارە. تاک ئیدی لە بازنەی پێوەندییە شەخسییە تایبەتییەکاندا دەخولێتەوە و پێوەندییەکی ئەوتۆی بە تەبیعەت و بە کۆمەڵگەوە نامێنێ، واتە دنیای ڕۆمان، دنیای شاری تازەیە، تاک لە شاردا نیگەرانە پێوەندییە کۆمەڵایەتی و ڕوحییەکان هەڵوەشاونەتەوە، ژیانی ڕۆژانە پێوەندییەکی کۆمەڵایەتی هەمیشەیی ئەوتۆی لێ ناکەوێتەوە کە پشتی پێ بەسترێ، تەنیا ئاسوودەیی ئابووری ئارامی دەروونی پێ دەبەخشێت. لە شاردا پێوەندییە شەخسییەکان کورت مەودان، زیاتر بە قازانج و بەرژەوەندی مادییەوە بەندن، ئیدی شار بە هەموو دیاردە و ڕووداوە زۆر و زەبەندەکانییەوە، بە هەموو پێوەندییە سوسیۆلۆژی و سایکۆلۆژی و ئابووری و شەخسییەکانییەوە، بابەت و کەرەستەی ڕۆمانە، دیارە هەر ژانرێکی ئەدەبیش، ئەوزاری دەربڕینی خۆی کە زمانە، بەرهەم دەهێنێت. زمان لە کاری هونەریدا، ئەوزارێکی ئەدەبی زۆر وردە بۆ تۆمارکردنی چالاکییە دەروونییەکان، بۆیە تەماشا دەکەی ڕۆماننووسەکان، هەر لەگەڵ سەرهەڵدانی ڕۆماندا، بە دووی زمانێکدا گەڕاون کە ڕەنگدانەوەی ژینگەی ئەخلاقی و کۆمەڵایەتی ڕۆمانەکەیان بێ، خۆیان لە هەر گەمەیەکی زمانئوێنی سەختفام دوورگرتووە، ئەوەندە بایەخیان بە زمان داوە کە وەک ئەوزارێکی ئەدەبی، بە ڕوونی و ڕەوانی مەبەستە هونەرییەکە بەرجەستە بکات.

ئیدی کۆمەڵێک گۆڕانکاری هونەری و کۆمەڵایەتی یەکانگیربوون و زەمینەیان بۆ ڕۆماننووس خۆش کرد، کە شێوازێکی لە جاران قەناعەتبەخشتر بۆ گوزارشت کردن لە ناوەوە و لە پێوەندییە شەخسییەکانی کارەکتەرەکانی بە کاربێنێ، بۆیە خوێنەر، زیاتر خۆی لە کارەکتەراندا دەبینێتەوە تا لە ڕەگەزەکانی دیدا... ڕۆمان پرۆسەیەکی هونەری کەشفکاری یەجگار گەورەیە، ناخی کارەکتەرەکان و پێوەندییە شەخسییەکانیان هونەرییانە کەشف دەکات، لایەنە هەرە پەنهانەکانی ژیانیان کەشف دەکات کە ئەمە زۆر بە ڕوونی لە بەرهەمی کەڵە ڕۆماننووسانی دنیادا بەدی دەکرێت، بەڵام هیچ ڕۆمانێکی سەرکەوتوو لە خەون و خەیاڵ بە دوور نییە.

هەڵبەتە هەندێک هەن پێیان وایە ڕۆمان، لە کرۆک و جەوهەردا درێژەی دابێکی ڕۆمانەوانی کۆنە، نەک زادەی هەلومەرجە تایبەتییەکانی کۆمەڵگای مۆدێرن، جا خاوەنانی ئەم بۆچوونە داستان بە یەکەمین نموونەی شێواز و ستایلی ڕۆمانەوانی دەزانن، هیچ پێیان سەیر نییە بە شێوەیەکی گشتی ناوی داستان بە باڵای کارە ڕۆمانەوانییەکاندا ببڕرێت، غافڵن لەوەی کە داستان شێوازێکی شیعرییە، پشت بە گێڕانەوەی زارەکی دەبەستێ، باسی کارێن گەورەی قارەمانانی مێژوویی، یان ئەفسانەیی دەکات کە ئەرکی کۆمەڵایەتییان لە ئەستۆیە، نەک ئەرکی فەردی، ڕێک بە پێچەوانەی ڕۆمانەوە.

سەرچاوە:

*** ظهور الرواية الانكليزية - تاليف ايان وات، ترجمة: د. يوئيل يوسف عزيز، منشورات دارالجاحظ للنشر، بغداد، ايلول ١٩٨٠.**

*** ارنولد كيتل، مدخل الى الرواية الانكليزية، ترجمة هاني الراهب، منشورات وزارة الثقافة و الارشاد القومي، دمشق، ١٩٧٧.**

*** الرواية الانكليزية - تأليف: والتر الن، ترجمة: صفوت عزيز جرجس، مراجعة د. مرسي سعدالدين، مشروع النشر المشترك، دار الشوون الثقافية العامة (افاق عربية)، بغداد، الهيئة المصرية العامة للكتاب، القاهرة.**